

Bibliografia

- CASSANY, Enric (dir.) (2009): *Panorama crític de la literatura catalana, vol. IV. Segle XIX*. Barcelona: Vicens Vives.
- CHARLE, Christophe (2009/1): «Méthodes historiques et méthodes littéraires, pour un usage croisé», *Romantisme*, 143, p. 13-29.
- DIAZ, José-Luis / VAILLANT, Alain (2009): «Introduction», *Romantisme*, 143, p. 3-11.
- DOMINGO, Josep Maria (2005): «Sobre els estudis i edicions recents de literatura catalana del segle XIX. Notes per a una sinopsi», *Anuari Verdaguer*, 13, p. 249-276.
- DOMINGO, Josep Maria (2011): *Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Institut de cultura / MUHBA.
- DOMINGO, Josep Maria (2013): «Sobre la Renaixença», *L'Avenç*, 390, p. 26-35.
- GALT HARPHAM, Geoffrey (2009): «Roots, Races, and the Return to Philology», *Representations*, 106, p. 34-63.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich (2003): *The Powers of Philology. Dynamics of Textual Scholarship*. Illinois: University of Illinois Press.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich (2004): *Production of Presence: What Meaning Cannot Convey*. Stanford: Stanford University Press.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich (2008): «Shall We Continue to Write Histories of Literature?», *New Literary History. Literary History in the Global Age*, 39, núm. 3, p. 519-532.
- MARFANY, Joan-Lluís (2017): *Nacionalisme espanyol i catalanitat (1789-1859). Cap a una revisió de la Renaixença*. Barcelona: Edicions 62.
- MOLAS, Joaquim (1986): «Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana», *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 257-275.
- THIESSE, Anne-Marie (1999). *La Création des identités nationales: Europe XVIIIe-XXe siècle*. Paris: Éditions du Seuil.
- VAILLANT, Alain (2009/1): « Histoire culturelle et communication littéraire », *Romantisme*, 143, p. 101-107.
- WELLEK, René (1940): *Periods and Movements in Literary History*. New York: Columbia University Press.
- CASTELLANOS, Jordi / MARRUGAT, Jordi (dir.) (2020): *Història de la Literatura Catalana, vol. VI. Literatura contemporània (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, 686 p.

Coordinat i plantejat per Jordi Castellanos i, després del seu traspàs el 2012, continuat per Jordi Marrugat, el volum VI de la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, està dedicat al Modernisme, al Noucentisme i a les Avantguardes i cal entendre'l com una unitat que conformarà amb el VII, que abastarà de 1922 a 1959. Una frontera més històrica que literària que pren la data de 1922, quan la Conferència Nacional Catalana evidència el trencament del pacte entre intel·lectuals i polítics que havia fet possible el Noucentisme, a qui donarà el tret de gràcia la Dictadura de Primo de Rivera l'any següent. Si bé el treball té uns antecedents remarcables —els volums 8 i 9 de la *Història de la literatura catalana*, d'Ariel, dirigits per Joaquim Molas, i el V del *Panorama crític de la literatura catalana*, de Vicens-Vives, coordinat per Enric Bou—, no es tracta, com explica Marrugat al pròleg, d'una història d'autors (tot i que hi ha capítols dedicats a aquells noms que la tradició crítica ja ha considerat canònics: Joan Maragall, Santiago Rusiñol, Víctor Català, Eugeni d'Ors i Josep Carner), sinó que se centra a fixar els canvis literaris, els moviments, les poètiques i els debats del període. A diferència del volum V, dedicat al vuit-cents, amb monografies d'autors que fins a la seva publicació no n'havien tingut, la majoria dels que apareixen en el VI tenen secció de capítol pròpia o queden diluïts en diversos

capítols perquè el que interessa és discernir com s'integren en els corrents literaris de l'època. Un exemple: Joaquim Folguera és explicat entre la poesia noucentista i les avantguardes i, al volum següent, amb el postsimbolisme. Pel que fa als redactors, s'hi combinen investigadors amb una llarga i fecunda trajectòria com Josep Murgades (que ja havia redactat alguns dels capítols sobre el Noucentisme a la *Història de la literatura catalana*, d'Ariel), Lluís Quintana o Margarida Casacuberta, amb d'altres de més joves com Jordi Marrugat, Ignasi Moreta, Marc Comadran o Antoni Isarch.

El moviment modernista és objecte dels set primers capítols. L'inicial, «El Modernisme i la construcció del camp literari català», està redactat per Margarida Casacuberta. Hi presenta el moviment com a típic de les ciutats segones (l'oposició entre Madrid i Barcelona) i hi distingeix entre els conceptes equívocs de «modernisme» (la revolta política i cultural d'unes minories intel·lectuals urbanes i que es desenvolupa a Catalunya des de la segona meitat del segle XIX fins a la fi de la Guerra Civil) i «Modernisme» (un moviment urbà, burgès, cultural, intel·lectual, nacionalista i europeista sorgit en el marc de les tensions per l'encaix polític de Catalunya dins l'Espanya de la Restauració). I hi matisa la divisió cronològica del Modernisme en dues etapes: una de preferentment ideològica i una altra d'eminentment creativa. Casacuberta també hi descriu i interpreta el contingut de les principals revistes del moviment: *L'Avens* (1881-1884), on apareix per primera vegada el terme «modernista», *L'Avenc* (1889-1893), *Catalònia*, *Pèl & Ploma*, *Joventut* i *El Poble Català*.

Casacuberta és autora igualment del segon capítol, dedicat a la poesia modernista. Seguint els camins fressats per Jordi Castellanos, hi sistematitza els corrents poètics dominants a la dècada de 1890 (simbolisme, vitalisme còsmic, decadentisme...) i la subsegüent eclosió de noves propostes entre 1898 i 1900 (la reivindicació del culturalisme i de la tradició parnassiana, que tindrà en Jeroni Zanné el màxim exponent). El discurs de Casacuberta, si bé no deixa de banda poetes que compten amb una remarcable bibliografia (Joan Alcover, Gabriel Alomar, Alfons Maseras), posa èmfasi en la reivindicació d'autors oblidats per la historiografia literària (Emili Guanyavents, Jaume Massó i Torrents, Ignasi Iglesias) o bé en aquells de producció escassa per bé que interessant (Xavier Viura, Josep Pijoan, Manuel de Montoliu, Eugeni d'Ors). El tancament de l'etapa modernista, el 1913, amb *Antologia de poetes catalans d'avui*, permet a Casacuberta apropar-se a poetes que no hi són antologats com Joan Oliva Bridgman, Joan Pérez-Jorba o Rafael Nogueras Oller.

Joan Maragall, el principal poeta modernista, és objecte de la monografia redactada per Ignasi Moreta i Lluís Quintana. El contingut està estructurat en uns apartats homogenis (biografia, poesia, teatre...), que creiem que no permeten resseguir, de manera diàfana, l'evolució temàtica i la ideologia de l'autor. Remarquem, tanmateix, algunes de les aportacions del capítol: les lectures dels reculls *Les disperses* i *Enllà*, no sempre prou valorats per la crítica; la consideració que, per als seus contemporanis, Maragall era més un prosista, per les col·laboracions al *Diario de Barcelona*, que un poeta, ja que els seus aplecs van editar-se amb escàs èxit; l'afirmació —polèmica— que era millor articulista en castellà que en català; o la presentació com a pensador renovador, messiànic i catalanista.

Enric Gallén és l'autor del capítol dedicat al gènere teatral. Abans d'enfilars la trajectòria dels principals dramaturgs, no només cenyida als anys del Modernisme, es descriuen tant els espais teatrals barcelonins —i la importància del Paral·lel com a centre d'atracció del públic menestral i obrer amb adaptacions dels vodevils francesos—, com els corrents que intentaran renovar l'escena: el teatre d'idees (Ibsen, el màxim representant, fou instrumentalitzat tant pels sectors anarquistes com pels intel·lectuals i petitburgesos) i el teatre simbolista (amb Maeterlinck com a model). Diversos són els dramaturgs que presenta Gallén: Ignasi Iglésias, que evoluciona des dels quadres costumistes en prosa a unes peces que beuen d'uns models contemporanis (el naturalisme francès i Ibsen), i que amb el nou segle esdevé un autor de referència per al teatre català des d'una posició vitalista i regeneracionista; Josep Pous i Pagès, que conreà en els seus inicis un teatre d'idees a partir del model d'Iglésias i que evolucionarà cap a la comèdia burgesa; Joan Puig i Ferrer, de qui es comenten *Aigües encantades* i *La dama enamorada* però també les peces escrites en el decenni 1916-1926; Juli Vallmitjana, que recrea dos grups socials, els gitanos i els habitants dels baixos fons, amb una trama deutora del costumisme; Felip Cortiella, amb una producció vinculada a l'anarquisme; o Avel·lí Artís i Balaguer i Manuel Folch i Torres, que actualit-

zen la comèdia de costums vuitcentista. Per a Gallén, menció a part mereixen Adrià Gual, que concebia el teatre com a síntesi de totes les arts; i les apostes per un teatre poètic (Josep Carner, Ramon Vinyes o Ambrosi Carrion). Al País Valencià i a les Illes, però, aquesta renovació teatral no va tenir cap incidència i la producció va restar ancorada en el sàinet de costums. El capítol es clou amb un repàs de les publicacions teatrals, col·leccions, tractats i estudis.

La monografia sobre Santiago Rusiñol és obra de Margarida Casacuberta, una de les millors especialistes en la figura d'aquest pintor i home de lletres. El capítol ressegueix la trajectòria de Rusiñol des dels seus inicis en els ambients catalanistes, sorgits de la Revolució de Setembre, fins a l'antinoucentisme, tot travessant el Modernisme. De l'exposició que efectua Casacuberta caldria destacar la lectura dels llibres inicials, en què l'art és entès com a bàlsam i consol de l'esperit de l'individu (*Oracions, Fuls de la vida*); dels que han romàs en un segon terme (*El poble gris, Ocells de fang*, i les cròniques publicades a *L'esquella de la Torratxa* i aplegades a *Del Born al Plata* i *L'illa de la calma*), o dels que han restat gairebé oblidats (la novel·la *La "niña gorda"*, situada en l'òrbita de l'expressionisme amb uns personatges que semblen una imatge deformada dels que apareixen a *L'alegria que passa*).

Jordi Castellanos i Margarida Casacuberta han estat els artífexs del capítol sobre la novel·la modernista; un gènere qualificat, erròniament, de «ruralista», terme que s'hauria d'aplicar només a les obres que reflecteixen els costums pagesívols. Cronològicament, la narrativa modernista neix amb la crisi del positivisme i de les concepcions realistes de la literatura als anys noranta i defensa els principis d'integritat i d'intensitat que s'experimentaran, primerament, en el relat breu per l'assumpció del simbolisme en què la realitat esdevindrà el pretext en el qual encarnar l'ideal subjectiu; els aplecs de narracions *Marines i boscatges*, de Joaquim Ruyra, i *Drames rurals*, de Víctor Català, seran els màxims exponents d'aquesta concepció literària. Castellanos i Casacuberta desfan també equívocs terminològics en distingir entre novel·la simbòlica modernista, «que intenta trobar el sentit de l'existència en l'espai simbòlic que li ofereixen les relacions entre l'individu i el cosmos; que s'interroga sobre el més enllà, sobre l'absolut, tot i saber que la resposta que trobarà serà insatisfactòria», i literatura idíl·lica rural, «tan segura dels valors a afirmar i tan limitada d'horitzons» (p. 302). La novel·la, en definitiva, resseguirà el procés de formació d'una persona que entra en conflicte amb el món que l'envolta. Un espai que es converteix en el símbol on situar les tensions entre l'individu i l'entorn. Les lectures aportades corroboren la hipòtesi: *Els sots feréstecs*, de Raimon Casellas; *Solitud*, de Víctor Català; i *Josafat*, de Prudenci Bertrana. A banda dels textos i autors esmentats, Castellanos i Casacuberta ens apropen a altres narradors de l'època, sovint infravalorats: Josep M. Folch i Torres; Josep Pous i Pagès, Enric de Fuentes, Carles de Fortuny, Juli Vallmitjana, Alfons Maseras, o Miquel de Palol. I ho fan mitjançant unes suggestives anàlisis de les principals novel·les que van escriure. Un botó de mostra: la defensa del vitalisme a *La vida i la mort de Jordi Fragonals*, de Pous i Pagès, l'emparenta amb les «visions» de Maragall.

Margarida Casacuberta sintetitza en el darrer capítol dedicat al Modernisme les idees exposades a l'assaig *Víctor Català, la imatge emmascarada*. La monografia presenta l'escriptora empordanesa com la creadora d'una obra total, ben estructurada i travada, que permet accedir «al moll de la condició humana, a la bestialitat dels instints més primaris, al cantó més obscur del jo despersonalitzat, però també a la grandesa d'accions, gestos, pensaments, sacrificis i sofriments que apropen l'individu a la divinitat» (p. 356). Si bé l'autora va conrear la poesia, en què es feu ressò de les formes més modernes de la lírica (poemes en prosa, decadentisme, vitalisme...), i el teatre (es destaca el monòleg *La infanticida*, llegit com a embrió de *Solitud*), la narrativa fou el gènere on va assolir els èxits més destacats. Casacuberta privilegia, d'una banda, el «cicle ombrívol», compost per *Drames rurals*, *Ombrívols*, *Solitud* —drama rural amplificat en què el paisatge adquireix un protagonisme indiscutible— i *Caires vius*; i, de l'altra, *Un film*, la novel·la de fulletó amb què Víctor Català va intentar reincorporar-se al moviment literari català, i que no fou valorada amb justícia fins al 2007, quan Jordi Castellanos va publicar-ne un estudi reivindicatiu a la revista *Els Marges*.

Els capítols del 8 al 13 estan dedicats al Noucentisme. La monografia que presenta el moviment, hegemònic entre 1906 i 1923, ha estat redactada per Josep Murgades. D'antuvi, hi defineix el terme noucentista, fruit de la inventiva d'Eugeni d'Ors, i que evidencia la reconstrucció del pacte entre l'intel·

lectual i la burgesia que s'havia trencat durant el Modernisme. També hi exposa el programa teòric del Noucentisme: exaltació del present i d'un passat determinat (el grecollatí, el Renaixement), que implica el refús d'un altre passat (el Barroc i el Romanticisme, però també el Modernisme, que es considera hereu del segle XIX). I el paper d'Ors en l'estructuració del moviment al voltant d'una sèrie de mots clau prou coneguts (imperialisme, arbitrariedad, classicisme, mediterranisme...). Una pràctica intel·lectual que tindrà en la Mancomunitat l'òrgan de gestió (n'és un exemple la proposta de Fabra per encapçalar la normativització lingüística). L'expansió de la ideologia noucentista anirà més enllà de Barcelona: Sabadell, Terrassa, Olot, Lleida, Sitges o Reus en seran receptores; altrament, a les Illes i al País Valencià les propostes noucentistes no aniran més enllà d'un mimetisme superficial. Pel que fa a la poètica, Murgades apunta que el Noucentisme no pot identificar-se amb un corrent literari o artístic concret malgrat que s'hi detecten trets recurrents com l'exemplaritat temàtica (es plasma la realitat no com és, sinó com es voldria que fos) o la perfecció formal (el conreu del sonet). Com és sabut, la producció literària noucentista estarà condicionada per la jerarquització dels gèneres: amb els precedents de l'Escola Mallorquina o de Ruyra es potencia la brevetat com a laboratori de recerca de l'idioma —la traducció, per tant, adquireix una gran rellevància— i es privilegia la poesia en detriment de la prosa.

Murgades és també autor de la monografia dedicada a Eugeni d'Ors. Com a pas previ a l'anàlisi de l'obra en català, es ressegueix la seva trajectòria biogràfica centrada en quatre episodis: la professionalització a *La Veu de Catalunya*, l'activisme politicocultural des de la Mancomunitat, la defenestració i expulsió dels càrrecs públics, i la conversió cap a l'espanyolisme. De la producció, s'hi destaca el «Glosari», la pedrera d'on sorgirà tant la seva literatura com els treballs de tema filosòfic, pedagògic i el periodisme d'idees. Les Oceànides, l'obra pròpiament literària d'Ors, la integren diversos títols: *La Ben Plantada*, sublimació de l'estètica noucentista en què la protagonista encara uns valors de filiació burgesa; *Lletres a Tina*, una tesi sobre la Gran Guerra; *Gualba, la de mil veus*, qualificada de romàntica pel paper de la natura en la trama; *Lliçó de tedi en el parc*, afirmació de la intel·ligència per sobre de l'instint; *La vall de Josafat*, en què sotmet a revisió crítica una sèrie de personatges històrics; i *El nou Prometeu encadenat*, en què la peça d'Èsquil li serveix per a traçar un paral·lelisme amb la seva situació després de trencar amb la Mancomunitat.

El gènere predilecte dels noucentistes, la poesia, és l'objecte del capítol redactat per Marc Comadran. Primerament, s'hi remarca els canvis que s'operen en els conceptes de poeta (serveix a una causa col·lectiva), poesia (l'espai on esdevé la tasca de transformar la realitat) i llengua (associada a l'harmonia i la depuració). Com bé s'assenyala, l'evolució de la poesia noucentista es produeix de manera paral·lela a la trajectòria de Josep Carner i contempla dues dates clau: 1906 (publicació d'*Els fruits saborosos*, que en fixa les característiques) i 1914-1915 (menys programàtica i amb reculls, com *La paraula en el vent*, que tendeixen a la introspecció). Quant als trets que caracteritzen aquesta poesia, Comadran n'indica els següents: la disposició ordenada de la realitat per a donar-ne una versió ideal (arbitrarisme), el rigor formal, el classicisme, la tria temàtica (un pretext que serveix per a formular un model de conducta amb la ciutat com a centre de gravetat) i el distanciament intel·lectual del poeta respecte a l'objecte tractat. L'estudi es completa amb unes sintètiques anàlisis de l'obra dels més representatius poetes noucentistes, exceptuant Carner: Guerau de Liost (Jaume Bofill i Mates), Josep Maria López-Picó, Miquel Ferrà, Maria Antònia Salvà, Llorenç Riber, i alguns «déus menors», en expressió de Joan Estelrich i que recupera Comadran, com Rafael Masó, Josep Aragay, Lluís Bertran i Pijoan i Joan Arús.

Josep Carner «va recollir la tradició literària occidental que el precedia i va renovar-la per establir la llengua, les formes, els temes, els símbols i els significats en què es fonamenta tota la poesia contemporània» (p. 482). Aquesta citació del capítol dedicat al «Príncep dels Poetes», de Jordi Marrugat, n'evidencia la importància en l'esdevenir de la literatura catalana del segle XX. L'eix cronològic amb què és plantejada la monografia permet resseguir adequadament l'evolució de l'obra carneriana. En primer lloc, una etapa de contacte amb el Modernisme: una selecció d'autors (Rusiñol, Casellas, Gual) que l'interessen, la formació de la revista *Catalunya*, bressol del Noucentisme, i l'inici de la producció amb *L'idilli dels nyanyos* i *Llibre dels poetes*. Una segona centrada en el paper de Carner com a escriptor i activista politicocultural en la formació i desenvolupament del Noucentisme; hi publica dos llibres de

sonets i *Els fruits saborosos*, sense oblidar reculls considerats menors com *Verger de les galanies*, la secció «Rims de l'hora» a *La Veu de Catalunya* o les narracions aplegades a *La creació d'Eva i altres contes*. La tercera, dedicada al postsimbolisme, serveix per a trencar el tòpic d'assignar *La paraula en el vent*, sobre l'existència de l'home modern en el temps, i, especialment, *Auques i ventalls*, el poemari de la ciutat moderna, a l'estètica noucentista; dos aplecs que es construeixen «com un procés de coneixement de l'home i la seva experiència» (496). Una tesi que Marrugat ja havia exposat a l'estudi *Josep Carner 1914. La poesia catalana al centre de la modernitat europea*. Els reculls publicats després d'aquesta data continuen amb la poètica postsimbolista, que es consolidarà el 1925 amb *El cor quiet* i amb les revisions de volums anteriors (*El fruits saborosos*) i amb autoantologies (*La inútil ofrena*). La darrera etapa —l'exili el 1939 a Mèxic i, posteriorment, a Bèlgica— compta amb dues obres magistrals: *Nabí* (que ha estat fruit de nombroses —i, a voltes, contradictòries— lectures que Marrugat reton sàviament) i *Poesia*, síntesi i revisió de més de cinquanta anys d'ofici poètic.

Josep Murgades ens apropa, en un nou capítol, a l'assaig, l'altre gènere privilegiat per la poètica noucentista ja que, des de plataformes diverses (diaris, revistes...), permetia divulgar uns valors ideològics determinats. Després de fixar els límits del que s'entén per assaig (Murgades no considera que ho siguin els textos de Josep Torras i Bages, Ramon Turró o Francesc Pujols), es donen a conèixer, a banda d'Ors, els anomenats, irònicament per Josep Pla, «Xènius petits»: Ramon Rucabado, Josep Farran i Mayoral, Joan Estelrich, Josep M. Capdevila i Carles Cardó (es rebut l'opinió de Joan Fuster, que no el considerava noucentista). Altres assagistes estudiats al capítol són, en l'esfera civopolítica, Antoni Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer i Carles Soldevila, mentre que en l'àmbit literari destaquen Alexandre Plana i Joaquim Folguera, sense oblidar Joan Crexells, la fusió perfecta entre assagista i noucentista.

Antoni Isarch ens aproxima a la narrativa entre 1906 i 1923, condicionada per la jerarquització de gèneres que fixa el Noucentisme. Com s'ha apuntat en els capítols anteriors, es tracta d'una narrativa que defuig la imitació de la realitat, esdevinguda el punt de partida per a una idealització, i que adopta un model lingüístic que presenta el contingut des de la mesura i la contenció. Isarch, a més, entra a fons en els debats de l'època sobre el que ha estat i el que ha de ser la prosa catalana moderna a partir de textos de Riba, Ors i Carner, preferentment. Pel que fa a la novel·la publicada entre 1918 i 1924, es posa de relleu l'intent de crear-ne una d'urbana en què la ciutat no esdevingui un simple marc ambiental sinó una construcció simbòlica que incideixi sobre la urbs real. Des d'aquesta perspectiva s'analitzen textos poc coneguts (i encara menys reeditats) com *L'abrandament*, de Carles Soldevila; *Paulina Buxareu*, de Josep M. de Sagarra; *A l'entorn de Santa Maria del Mar* i *El mirall imaginari*, d'Alexandre Plana; i *Flama vivent* i *L'ermità Maurici*, de Josep Roig i Raventós. Aquest dèficit novel·lístic es contraposa a l'auge de la narrativa breu, més assumible des de la poètica noucentista: a banda dels textos de Carner, comentats per Marrugat, es fa esment dels reculls d'Eudald Duran i Reynals, de Carles Soldevila i, especialment, d'Ernest Martínez Ferrando.

El darrer capítol del llibre està dedicat a les avantguardes. Per a redactar-lo, Jordi Marrugat pren com a punt de partida els estudis de Joaquim Molas i Josep M. Balaguer i hi estableix els diversos models d'implicació catalana en els fenòmens d'avantguarda. Així, hi ha intel·lectuals que s'incorporen a les formulacions avantguardistes més innovadores al marge del Noucentisme: seria el cas de Josep M. Junoy, fidel a la defensa d'un art mediterrani i del cubisme, i que en la pràctica poètica esdevindrà un dels primers a emprar el cal·ligrama. Ara bé, seran els nuclis hereus del Modernisme els que aconseguiran una major relació amb les avantguardes (per la identificació literatura-vida): Joan Pérez-Jorba, Vicenç Solé de Sojo, Joaquim Torres-Garcia i, especialment, Joan Salvat-Papasseit, de qui s'analitzen les publicacions que creà, en especial *Un Enemic del Poble*, els manifestos i la seva obra poètica. L'herència salvatiana es mantindrà en Sebastià Sánchez-Juan i Carles Sindreu. D'altra banda, el Noucentisme també col·laborarà amb les avantguardes en tant que es tractava d'una estètica vehiculada a la modernitat i a la recerca de nous llenguatges però no la va plantejar com una crítica a la institució literària moderna burgesa i als valors classicistes: Joaquim Folguera i J. V. Foix, amb posicions sorgides dins del moviment, se serviran de les troballes avantguardistes. La crisi de les primeres avantguardes, al voltant de 1924, tindrà en el surrealisme —divulgat per J. V. Foix, Lluís Montanyà, Sebastià Gasch i Salvador

Dalí— la via de sortida. Per últim, des del País Valencià, es va proposar una idea d'avantguarda entesa com a voluntat de renovació, lligada a una pràctica de les formes poètiques, tot seguint el vitalisme de Salvat (Carles Salvador en serà el representant més destacat).

Acabem la ressenya amb unes observacions generals. Com es desprèn del que hem anat afirmant, no hi ha dubte que el volum VI de la *Història de la literatura catalana* és una proposta útil i rigorosa sobre el panorama literari del primer terç del segle passat. No només per la bibliografia actualitzada de què parteixen els redactors —inclou referències fins a 2019— i que ens ofereix, per tant, un magnífic estat de la qüestió sobre moviments, debats, poètiques, autors i obres, sinó també per les múltiples novetats interpretatives que conté i pel seu innovador enfocament metodològic. Uns aspectes que, en aquesta ressenya, només ens hem limitat a esbossar.

Josep CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

CUGNO, Federica (2020): *Raccontare il territorio, strutturare lo spazio. Percorsi di lettura del patrimonio toponimico popolare*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, 103 p.

Questo libro nasce dalla competenza e dall'esperienza di quel fecondo laboratorio di onomastica che è l'*Atlante Toponomastico del Piemonte Montano* (in acronimo: *ATPM*), di cui Federica Cugno è responsabile scientifico, giunto nel 2021 al suo 59° fascicolo, dedicato al territorio di Lessona (area piemontesofona). L'indagine e le riflessioni dell'A. riprendono due principi cardine dell'*Atlante*: la consultazione delle fonti documentare (catasti, registri, carte topografiche ecc.) largamente arricchita e direi sopravanzata dalle fonti orali, grazie a un elevato numero di informatori, interlocutori privilegiati della ricerca sul campo; e, in parallelo, la pari dignità attribuita allo studio della toponimia orale —dialettale, cangiante secondo semplici vicende di storia quotidiana, come il cambio del proprietario di una casa o di un terreno, talora incerta a motivo delle mappe mentali differenti dei vari individui— e la toponimia scritta —ufficiale, anagrafica, italianizzata, fissa e modificabile solo attraverso atti e percorsi amministrativi.

Nel 1996 Max Pfister, presentando il libro *Teoria e prassi dei sistemi onimici popolari: la comunità orbasca (Appennino Ligure centrale) e i suoi nomi propri* di Giorgio Marrapodi (Roma, SER, «Quaderni Italiani di RION», 1), definiva l'opera «la prima visione complessiva sull'onomastica con esaurienti fondamenti teorico-metodologici, sulla quale si potranno (e dovranno) basare tutti gli studi successivi. Se finora l'orientamento è stato esclusivamente storico-etimologico, nuova risulta essere qui la componente etnolinguistica e sociolinguistica senza rinunciare a una solida sottostruttura lessicale ed etimologica. [...] Il lavoro collega in modo esemplare oralità e scrittorialità della raccolta del materiale, che corrispondono a due livelli, iuxta propria principia per le forme di tradizione orale popolare ed extra propria principia per quelle di tradizione scritta amministrativa» (p. VI). E a tal proposito notava che i due sistemi non sono affatto correlati.

In realtà questa visione dell'onomastica apparteneva già ad alcuni studiosi e ad alcuni progetti in itinere, e tra questi proprio l'*ATPM* ideato da Arturo Genre e avviato già nel 1983. Ma le osservazioni del grande romanista svizzero restano nel loro insieme validissime.

Federica Cugno ha raccolto nel libro, inserito in una collana diretta da Tullio Telmon, tre saggi solo apparentemente indipendenti tra loro, poiché tutti illustrano le caratteristiche linguistiche e strutturali dei *corpora* toponimici di tradizione orale. Gli esempi sono attinti al repertorio dell'*ATPM*, e in particolare a quello del comune di Vaie (Torino), indagato approfonditamente nell'ambito della realizzazione di una monografia (n° 55) dell'*Atlante*. Il paese si trova nella bassa Valle di Susa, su un terreno pianeggiante di fondovalle (l'area urbanizzata) con alcune borgate montane —il *Molè*, *Folatone*, *La Mura*, *Presa Cattero*— ormai destinate alla sola villeggiatura estiva. La varietà linguistica appartiene ai 52 comuni di parlate francoprovenzali; attualmente, però, vi prevale una varietà piemontese con tipici trat-